

Przemysław Wywiół

Towarzystwo Wychowania Fizycznego 'Junak' w Brazylii, 1923-1938

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/1 (239), 198-210

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOWARZYSTWO WYCHOWANIA FIZYCZNEGO „JUNAK”, 1923–1938

Działający w okresie międzywojennym Związek Strzelecki zajmował się szkoleniem wojskowym oraz wychowaniem fizycznym i obywatelskim młodzieży nie tylko na terenie kraju, ale także w środowiskach polonijnych. Umacniano w ten sposób więzi Polonii z ojczyzną, wspierano jej rozwój społeczny i kulturalny, przeciwstawiano się wynarodowieniu. W Brazylii emanacją „Strzelca” był „Junak”.

Emigracja polska w Brazylii

Masowy ruch emigracyjny z Polski do Brazylii wiązał się z inicjatywą władz brazylijskich, które dążyły do zagospodarowania opanowanych obszarów, co wymagało ich zaludnienia. Jako hasło propagandowe wysunięto bezpłatne przydzielenie ziemi oraz pomoc w jej zagospodarowaniu, a ponadto zwolnienie od świadczeń podatkowych w pierwszych latach. Hasło to działało ze szczególną siłą na małorolnych polskich chłopów, a zwłaszcza na bezrolną służbę folwarczną¹. Pierwsi polscy imigranci przybyli do Brazylii w połowie XIX w.

Następny okres wzmożonego napływu polskiej imigracji wiąże się ze zniesieniem niewolnictwa w Brazylii 13 maja 1888 r. Rząd brazylijski został wówczas zmuszony do sprowadzenia na miejsce pracujących wcześniej na plantacjach Murzynów robotników z Europy. Zachętą miało być przyrzeczenie bezpłatnej podróży za morze (w zasadzie dla całych rodzin) oraz obietnica bezpłatnego otrzymania ziemi na własność. W Polsce hasła takie trafiały na podatny grunt. Małorolnicy, właściciele gospodarstw karłowatych, służba folwarczna, a nawet drobni rzemieślnicy łatwo ulegali zachętom agentów. Spowodowało to w latach dziewięćdziesiątych XIX w. na obszarze byłego Królestwa Kongresowego tzw. gorączkę brazylijską².

Ponowne ożywienie emigracyjne, wywołane zwiększonym zapotrzebowaniem na robotników na plantacjach kawy, nastąpiło w 1907 r. Z liczby ok. 20 tys. polskich imigrantów przybyłych do Brazylii w latach 1907–1914 większość osiedliła się w stanie Parana³. Kazimierz Głuchowski, pierwszy konsul polski w Kurytybie, podjął próbę policzenia Polaków w Brazylii. Ustalił on, że w 1914 r. było ich 114 tys., a w roku 1920 – 125 373⁴.

Pierwsze stowarzyszenie społeczno-kulturalne: „Towarzystwo Polskie im. Tadeusza Kościuszki”, założono w roku 1890 w Kurytybie. Na jego czele stanęli: Adam Stachowski – prezes, Edmund Sebastian Woś-Saporski – wiceprezes, Ignacy Waberski – sekretarz. Był to wzorzec dla następnych organizacji tego rodzaju. Na zwołanym w 1898 r. pierwszym tzw. sejmie polskim utworzono ogólnopolonijną organizację pod nazwą „Łączność i Zgoda”, która miała koordynować pracę społeczno-oświatową wśród Polaków w Brazylii. Sejmy takie zwoływano również w czasach późniejszych⁵.

¹ A. Zarychta, *Brazylia*, Warszawa 1972, s. 299.

² *Ibidem*, s. 303–304.

³ *Ibidem*, s. 305–306.

⁴ *Ibidem*, s. 307.

⁵ *Ibidem*, s. 308.

O rozmiarze i zasięgu zorganizowanego życia Polaków w Brazylii może świadczyć istnienie w 1938 r. 296 zrzeseń o różnych celach działania, w tym również młodzieżowych⁶.

Pierwsza szkoła, którą już w 1876 r. założył Hieronim Durski w miejscowości Orleans, szybko stała się naśladowanym wzorem. U progu XX w. prawie wszystkie polskie kolonie miały własne szkoły⁷.

Pracy wychowawczej wśród młodzieży towarzyszyło powstawanie polskich wydawnictw periodycznych. Pierwszą gazetą, wydawaną od roku 1892 przez Karola Szulca, była „Gazeta Polska w Brazylii”. Poza tym wychodziły tygodniki: „Świt”, „Sportowiec Polski w Brazylii”, „Lud”, i „Nasza Szkapą”⁸.

Katastrofalny dla polskiego życia kulturalnego okazał się rok 1938. Dekret z 18 kwietnia 1938 r. znosił obcojęzyczne szkolnictwo, likwidował stowarzyszenia imigracyjne i zakazywał publikowania prac w językach obcych. Dekret w zasadzie był skierowany przeciwko Niemcom, którzy od 1933 r. zachowywali się coraz butniej, podkreślając swoje związki z Rzeszą, ale rykoszetem uderzył też dotkliwie w społeczność polską. Zniszczono zatem szkolnictwo polskie, rozproszono organizacje społeczne, biblioteki i prasę, hamując naturalny rozwój życia kulturalnego. Dekret, wprowadzony w sposób bezwzględny, a często nawet brutalny, w miarę upływu czasu tracił na sile. Już wkrótce też Polska i Brazyliia znalazły się w szeregach koalicji antyhitlerowskiej⁹.

Powstanie i rozwój organizacyjny „Junaka”

Pierwsze próby tworzenia polskich organizacji strzeleckich w Brazylii – na wzór powstałych w 1910 r. w Galicji Związku Strzeleckiego i Towarzystwa Sportowego „Strzelec” – podjęto jeszcze w czasie I wojny światowej. W 1916 r. powstał oddział w Guaranie. Kilku jego członków znalazło się potem w szeregach Wojska Polskiego. Przez parę miesięcy 1917 r. funkcjonował też w Arancarii „Strzelec Polski”, prowadzony przez inż. Waleriana Czykła¹⁰. Obie te organizacje nie rozwinęły jednak szerszej działalności.

Szybki rozwój „Strzelca” nastąpił dopiero po przybyciu do Parany na początku lat dwudziestych XX w. Mieczysława Bohdana Lepeckiego, oficera WP, legionisty, uczestnika wojny polsko-sowieckiej, a przy tym podróżnika, publicysty i literata¹¹. Przystąpił on do stworzenia oddziałów strzeleckich. Pierwszy powstał w kwietniu 1922 r. w Kurytybie, a kolejne w Guaranie, na Bacachery, w kolonii Rio Claro i Arakurii. Komendantem głównym został sam por. Lepecki. Czasopismem organizacji stał się miesięcznik (potem kwartalnik) „Sportowiec Polski w Brazylii”¹², którego redaktorami byli Lepecki i Apoloniusz Żarychta. Celem Towarzystwa Gimnastycznego „Strzelec” był rozwój wychowania fizycznego i rozbudzanie ducha patriotycznego polskiej młodzieży. W skład wybranego wkrótce pierwszego zarządu organizacji

⁶ *Ibidem*, s. 308–309.

⁷ *Ibidem*, s. 309.

⁸ *Ibidem*, s. 309.

⁹ *Ibidem*, s. 310.

¹⁰ M. B. Lepecki, *Polski ruch strzelecki w Paranie*, „Strzelec” 1924, nr 5–6, s. 4.

¹¹ Z. Biłek-Dąbrowska, *Lepecki Mieczysław Bohdan*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Kraków 1972, s. 78–80.

¹² M. B. Lepecki, *Polski ruch strzelecki w Paranie*, „Strzelec” 1924, nr 5–6, s. 4.

wchodzili: Stanisław Głuszczyński – prezes, O. Olstan, Janusz Ficiński, S. Sobczyk. Wśród założycieli znalazło się m.in. 20 byłych członków „Sokoła”. Zadaniem „Strzelca” było wychowywanie dobrych obywateli przez wychowanie fizyczne, gimnastykę i sport. Ruch młodzieżowy w obrębie kolonii polskich wzbudził pewien niepokój wśród miejscowego społeczeństwa i lokalnej prasy. Postanowiono więc zrezygnować z nazwy „Strzelec”, a Komendę Główną Polskiego Towarzystwa Sportowego w Brazylii przemianować na Towarzystwo Wychowania Fizycznego „Junak”¹³. Nieco wcześniej, w styczniu 1923 r., doszło do połączenia „Strzelca” i „Harcera” w Polskie Towarzystwa Sportowe, z zachowaniem jednak autonomii obu organizacji¹⁴.

Celem powstałego w ten sposób (6 lutego 1923 r.) Towarzystwa Wychowania Fizycznego „Junak” było krzewienie wychowania fizycznego, sportu, popieranie teatru, chóru, walka z analfabetyzmem wśród młodzieży. Drużyny sportowe powstawały głównie w południowych stanach Brazylii¹⁵. Na prezesa honorowego „Junaka” wybrano Józefa Piłsudskiego¹⁶.

W połowie 1923 r. było już dwanaście oddziałów junackich i pięć drużyn harcerskich. Liczyły one od kilkunastu do prawie 100 członków, np. w Kurytybie było ich 95, w Ponta Grossa – 45, w Rio Claro – 22, a w Marechal Mallet – 17¹⁷.

Niestety, brakowało instruktorów, a przybyli z kraju oficerowie czy żołnierze pochodzenia polskiego służyący w armii brazylijskiej nie mogli tej luki zapełnić. Urządzano zatem kilkutygodniowe kursy instruktorskie, jak choćby w grudniu 1923 r. w Kurytybie dla słuchaczy kursów nauczycielskich¹⁸.

W wyniku przyłączenia się „Junaka” w 1928 r. do Parańskiej Federacji Sportu zwiększył się zasięg oddziaływania organizacji¹⁹. Pierwszym poważnym sukcesem „Junaka” było zorganizowanie w maju 1931 r. święta sportowego, którego głównym punktem był bieg uliczny w Kurytybie o mistrzostwo stanu Parana. W biegu tym oprócz sportowców „Junaka” wzięli udział przedstawiciele 16 innych klubów. Zarówno bieg, jak i zorganizowany w tym dniu turniej gier był udaną manifestacją polskości. Przyczyniła się do tego także obecność wielu oficjalnych przedstawicieli życia sportowego i publicznego Brazylii, a także konsula Rzeczypospolitej Polskiej²⁰.

Organizacja nie ograniczyła jednakże swej działalności do Kurytyby. Jak grzyby po deszczu zaczęły powstawać w większych ośrodkach polonijnych w interiorze, nie tylko Parany, ale Santa Catarina i Rio Grande do Sul²¹, organizacje

¹³ J. Pitoń, *Najstarsze towarzystwa polonijne i ich dorobek*, w: *Emigracja polska w Brazylii. 100 lat osadnictwa*, Warszawa 1971, s. 221; R. Ch. Wachowicz, *Towarzystwo União Juventus*, w: *ibidem*, s. 225.

¹⁴ M. B. Lepecki, *op. cit.*, „Strzelec” 1924, nr 1–2, s. 8.

¹⁵ J. Pitoń, *op. cit.*, s. 221.

¹⁶ Wer., *Życie strzeleckie w Brazylii*, „Strzelec” 1923, nr 17.

¹⁷ M. B. Lepecki, *op. cit.*, *ibidem* 1924, nr 5–6, s. 4.

¹⁸ *Ibidem*, nr 3, s. 4.

¹⁹ R. Ch. Wachowicz, *op. cit.*, s. 225–226.

²⁰ P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000, s. 68–69.

²¹ W 1923 r. założono w Rio Grande do Sul drużynę harcerską (29 członków), natomiast w 1929 r. Oddział nr 9 „Junaka” (30 członków). Zob. E. Gardoliński, *Polacy w Rio Grande do Sul*, w: *Emigracja polska w Brazylii...*, s. 137.

o charakterze sportowym pod nazwą „Junak”. Zachodziła potrzeba zjednoczenia ich i zunifikowania. W tym celu 23 kwietnia 1932 r. w Marechal Mallet odbył się zjazd junaków w Brazylii. Wtedy to powołano Naczelną Radę Junacką (Conselho Geral Juventino). W tym czasie istniało już 19 towarzystw junackich, a kolejnych 10 było w toku organizacji. Na zjeździe uzgodniono, że organizacje junackie poza sportem mają zajmować się sprawami społecznymi i kulturalnymi. *Członkowie mają dążyć, by w ich środowisku nie było analfabetów, dbać o utrzymanie szkół na koloniach, jak również pracować nad urabianiem ducha, życia społecznego i kulturalnego własnych organizacji*²² – zalecała jedna z uchwał. W tym pamiętnym zjeździe brali udział przedstawiciele następujących miejscowości: Kurytyba, Alfonso Pena, São Mateus, Água Branca, Cachoeira, Marechal Mallet, Ponta Grossa, Pôrta União, Rio Claro i Vera Guarani. Każda organizacja junacka otrzymała kolejny numer, aby ułatwić współpracę z centralą, np. „Junak” z Kurytyby miał numer 1, z Alfonso Pena – 5, São Mateus – 11, Três Barras – 17 itd.²³. Na zjeździe w Mallecie doszło też do zjednoczenia „Junaka” i Związku Młodzieży Wiejskiej²⁴.

Pod koniec 1932 r. istniało 8 okręgów i 47 oddziałów z 1800 członkami, w tym 1400 czynnymi²⁵. 1 lutego 1933 r. działało 7 okręgów (obwodów), 2 samodzielne oddziały, 50 oddziałów zrzeszających 756 członków (z tego w Paranie istniało 40 oddziałów, w St. Catarina – 8, a w Rio Grande do Sul – 2)²⁶.

Szef Instruktoratu Wychowania Fizycznego przy Konsulacie RP w Kurytybie, por. pil. Konrad Jagmin-Sadowski, pisał w 1933 r. o osiągnięciach organizacji: *Gdy weźmie się pod uwagę fakt, że w dniu 1 stycznia 1931 roku cała organizacja Junacka liczyła zaledwie 63 członków i porówna się ze stanem dnia dzisiejszego i z widokami na przyszłość – dojdziemy do przekonania, że Junak naprawdę staje się tą organizacją, która może i musi stać się szkołą obywatelską dla młodzieży polskiej na terenie Brazylii i że z czasem cała młodzież polska znajdzie się w naszych szeregach – możliwości nasze przy dobrze zorganizowanej pracy mogą osiągnąć 10 000 zorganizowanej młodzieży i liczba ta nie jest przeholowana – gdy się weźmie pod uwagę, że kolonii polskich jest kilkaset, a Oddziały naszych zaledwie kilkadziesiąt – a jest możliwość na każdej kolonii zorganizować Oddział Junacki*²⁷. Skarzył się przy tym, iż (...) *w chwili obecnej jesteśmy jedynie zwalczani i to dość silnie przez grupę i organ Księży Misjonarzy – którzy pod groźbą rozgrzeszeń i innych cudów starają się szkodzić naszej organizacji, nie uchylając się nawet*

²² R. Ch. Wachowicz, *op. cit.*

²³ *Ibidem*, s. 225.

²⁴ W 1927 r. w Guajuvira w Paranie Władysław Wójcik założył Koło Młodzieży Wiejskiej, które w krótkim czasie w dorzeczu Ivaí pokryło siecią liczne kolonie. Koło przekształciło się w 1928 r. w Związek Młodzieży Wiejskiej. W skład zarządu weszli: Władysław Wójcik, Jan Stanisław Psych, H. Zdrojewska. Zob. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – CAW), Związek Strzelecki (dalej – ZS), I.390.1.256, Pismo NRJ do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, Kurytyba 24 IV 1935; J. Pitoń, *op. cit.*, s. 221.

²⁵ CAW, ZS, I.390.1.256, Telegram Konrada Jagmina-Sadowskiego do mjr. Mieczysława Święcickiego, M. Mallet, 22 XI 1932.

²⁶ *Ibidem*, Pismo por. Konrada Jagmin-Sadowskiego do komendanta głównego ZS w Warszawie, 15 IV 1933; W. Wójcik, *Moje życie w Brazylii*, Warszawa 1961, s. 185.

²⁷ CAW, ZS, I.390.1.256, Pismo por. Konrada Jagmin-Sadowskiego do komendanta głównego ZS w Warszawie, 15 IV 1933 r.

*przed taką podłością, jak w czasie spowiedzi straszenie Junaczek, że „jak pójdą na kurs WF to trądu dostaną”, że Junak to gniazdo heretyków*²⁸.

Zgodnie z uchwalonym w 1932 r. statutem organizacji, władzami Towarzystwa były: Walny Zjazd Delegatów i Naczelna Rada Junacka; okręgowy Zjazd Delegatów i kierownictwo okręgu „Junaka”; Walne Zgromadzenie oddziałów i zarządy oddziałów junackich²⁹.

Władzę centralną stanowiła Naczelna Rada Junacka (NRJ), złożona z prezesa i 8 członków wybieranych przez Walny Zjazd Delegatów na 3 lata w tajnym głosowaniu. Każdego roku ustępowało z NRJ 3 członków wylosowanych na jej ostatnim posiedzeniu przed Walnym Zjazdem Delegatów, a zjazd uzupełniał radę do 9 osób. Naczelna Rada Junacka wybierała ze swego składu 2 zastępców prezesa, 2 sekretarzy, 2 skarbników, gospodarza i zastępcę gospodarza³⁰.

Kierownictwo okręgu tworzyli: kierownik wyznaczony przez Naczelną Radę Junacką i 2 dobrani przez niego członkowie, których wybór jednak zatwierdzała Naczelna Rada Junacka³¹. Zarządy oddziałów były tworzone przez prezesa i co najmniej 4 członków zarządu, wybieranych na rok w tajnym głosowaniu na walnych zgromadzeniach oddziałów³².

Walny Zjazd Delegatów zatwierdzał sprawozdania kierowników okręgów, Naczelnej Rady Junackiej i Komisji Rewizyjnej; wybierał skład tych ciał; rozpatrywał sprawy przedłożone przez NRJ i wnioski delegatów; określał fundusze na potrzeby tejsze rady i okręgów junackich; mianował członków honorowych na wniosek NRJ; dokonywał zmian w statucie i mógł także dokonać likwidacji związku³³.

Naczelna Rada Junacka dzieliła się na wydziały: Organizacyjny, Kulturalno-Oświatowy i Prasowy, Wychowania Fizycznego, Zaopatrzenia i Ogólny. Na czele wydziałów stali członkowie zarządu – do wydziałów mogli być powoływani fachowcy. W Wydziale Kulturalno-Oświatowym działała redakcja organu prasowego stowarzyszenia „Sarmato-Junak”. Wydział WF współpracował z Liga Atletica-Paranaense i Federação Desportos Paranaense. Z ramienia NRJ wyznaczano delegata do Wydziału Młodzieży Centralnego Związku Polaków i do Wydziału Oświatowego CZP³⁴.

Naczelna Rada mieściła się w wynajętym domu, w którym oprócz biur NRJ, Okręgu Kurytyba i Oddziału nr 1 znajdowały się: świetlica junacka, dom noclegowy, mieszkania dla junaków pracujących w NRJ oraz bursa dla młodzieży szkolnej. W domu NRJ było też zorganizowane kasyno na wzór kasyn wojskowych³⁵.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*, Statut Towarzystwa Wychowania Fizycznego „Junak” w Brazylii [1932].

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*, Pismo por. Konrada Jagmin-Sadowskiego do komendanta głównego ZS w Warszawie, 15 IV 1933.

³⁵ *Ibidem.*

Działalność wychowawcza

„Junak” – podobnie jak Związek Strzelecki w kraju – dbał o wszechstronny rozwój swoich członków: organizował zajęcia sportowe, prowadził działalność kulturalną i wychowanie patriotyczno-obywatelskie. W uchwalonym w 1932 r. statucie określono jego cele: wzbudzanie wśród młodzieży i społeczeństwa zamiłowania do zajęć z wychowanie fizycznego; skupianie młodzieży przez organizowanie popisów sportowych, wycieczek, zabaw, przedstawień teatralnych, wieczornic, kursów; współpraca z pokrewnymi organizacjami na terenie Brazylii i Polski; działalność kulturalno-oświatowa i społeczna (z wyłączeniem agitacji politycznej i partyjnej); wyrabianie wśród członków karności i obowiązkowości w pracy społecznej i publicznej, podnoszenie poczucia obowiązków obywatelskich; tworzenie drużyn sportowych; utrzymywanie własnych boisk sportowych, lokali towarzyskich (kluby, świetlice i domy noclegowe), bibliotek, zbiorów, wydawnictw literackich, kursów wychowania fizycznego i oświatowych oraz obozów letnich dla młodzieży szkolnej, pomaganie szkole, wydawanie własnych wydawnictw; pośredniczenie w uzyskaniu pracy dla bezrobotnych członków i roztaczanie nad nimi opieki społecznej; stworzenie kasy samopomocy i pogrzebowej³⁶. Organizowano chóry, występy artystyczne, wycieczki i kursy oświatowe³⁷.

Na polu kształtowania postaw patriotycznych organizowano obchody świąt narodowych: rocznicy uchwalenia konstytucji majowej i odzyskania niepodległości. Oddziały strzeleckie miały być *kuźnią ludzi zdrowych i wyrobić z nich typ szlachetnego Polaka Brazylijanina Parańczyka*, a na spotkaniach „Strzelca” – „Junaka” *skupiała się cała elita polska – gwar mowy polskiej oraz pieśń polska rozbrzmiewała tam i odbijała się echem w prastarych borach stoków Serra de Mar*³⁸. Od 1923 r. junacy nosili *odznaki strzeleckie w formie żetonu, z herbami Polski i Brazylii oraz odnośnymi polami*³⁹. Szkolenie przebiegało zgodnie z programami opracowanymi przez Komendę Główną Związku Strzeleckiego w kraju⁴⁰.

W latach trzydziestych XX w. przy oddziałach junackich tworzone także – podobnie jak w Polsce przy oddziałach ZS – drużyny orłęce dla dzieci w wieku 8–16 lat. Celem pracy z orlętami było (...) *wychowanie młodzieży szkolnej i pozaszkolnej w duchu ideologii junackiej oraz przygotowanie jej do pracy społecznej w następnej grupie wiekowej Junaka*⁴¹. Wpajano młodzieży tradycje „Junaka”, kult bohaterstwa (szczególnie Orłąt Lwowskich), rozbudzano zamiłowanie do służby narodowi, rozwijano cnoty obywatelskie, uczono poszanowania dobra publicznego, dyscypliny i poczucia obowiązku, a także rozwijano sprawność fizyczną i zaradność życiową. Orłęta chodziły w krótkich spodenkach i sportowych koszulkach koloru zielonego (khaki) z wykładanym kołnierzem. Na głowach nosiły granatowe berety (na koloniach letnich orłęta mogły używać słomianych

³⁶ *Ibidem*, Statut Towarzystwa Wychowania Fizycznego „Junak” w Brazylii [1932].

³⁷ M. B. Lepecki, *op. cit.*, „Strzelec” 1924, nr 4, s. 4.

³⁸ *Wer., op. cit.*

³⁹ M. B. Lepecki, *op. cit.*, „Strzelec” 1924, nr 1–2, s. 8.

⁴⁰ *U nas inaczej, ibidem*, nr 9–10.

⁴¹ CAW, ZS, I.390.1.256, Wytyczne i regulamin Organizacji „Orłąt” przy Tow. W. Fiz. „Junak” w Brazylii, 1935.

kapeluszy z granatową wstążką). Odznaką orlęcą – noszoną na lewym rękawie koszuli, powyżej łokcia – była czerwona płócienna tarcza junacka z poprzeczną białą taśmą bez napisu. Starsze orlęta oprócz godła nosiły na tym samym rękawie, powyżej tarczy, kąt z białej taśmy⁴².

Junacy w Brazylii współpracowali ze Związkiem Towarzystw „Kultura” oraz Związkiem Zawodowym Nauczycieli. Otrzymywali też wsparcie z Polski – od Związku Strzeleckiego oraz Związku Harcerstwa Polskiego i Towarzystwa Kolonialnego⁴³.

Wychowanie fizyczne i współpraca z PUWFiPW

Oddziały prowadziły pracę wśród brazylijskiej Polonii. Popularnością cieszyły się zajęcia z gimnastyki i zawody bokserskie; powstał nawet projekt powołania polskiej reprezentacji piłki nożnej w Ameryce Południowej⁴⁴. Szczególnie popularną grą wśród młodych strzelców stał się „szczypiorniak” polegający na odbijaniu piłki rękoma i głową⁴⁵.

Jak już wspominałem, w 1928 r. „Junak” przyłączył się do Parańskiej Federacji Sportu. Od tej pory zaczęto m.in. organizować na ulicach Kurytyby zawody o Nagrodę Konsulatu Polskiego. Od tej też pory datuje się udział „Junaka” we wszystkich amatorskich zawodach sportowych organizowanych w mieście. O tym, jak oceniano rolę organizacji w rozwoju tej dziedziny życia na ziemi araukaryjskiej może świadczyć opinia zamieszczona w dzienniku „Gazeta do Povo” z 20 lipca 1932 r.: *Nie ulega wątpliwości, że Towarzystwo Sportowe Junak jest organizacją, która najwięcej się przyczynia do rozwoju atletyki w Paranie*⁴⁶. W oficjalnych mistrzostwach Parany i południowobrazylijskich w lekkiej atletyce i grach „Junak” zdobył w 1932 r. pierwsze miejsce⁴⁷.

W 1932 r. praca na polu wychowania fizycznego była prowadzona w następujących okręgach (w ich skład wchodziły głównie koła „Junaka”, ale też i innych organizacji):

- Kurytyba: 6 kół „Junaka”, jedno koło „Junaczek”, a ponadto jedno Koło Młodych Polek, Klub Sportowy „Bursa” Księży Misjonarzy, koło harcerzy i koło „Sokoła”;
- Mallet: 9 kół „Junaka”;
- Dolny Iquassu: 6 kół „Junaka”;
- Matheus: 6 kół „Junaka”;
- inne miejscowości: koło „Junaka” w Irati, koło „Junaka” w Terezynie, koło „Junaka” w Apucaranie, klub atletyki w São Paulo, koło harcerzy w São Paulo, Kolegium Reymonta w Rio Grande, Kolegium Erechim w Rio Grande⁴⁸.

Wszystkie te koła i organizacje mieściły się w obszarze zainteresowań Instruktora WF przy Konsulacie RP w Kurytybie. Pracę – zgodnie z wytycznymi Pań-

⁴² *Ibidem*.

⁴³ M. B. Lepecki, *op. cit.*, „Strzelec” 1924, nr 13–14, s. 16.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Wer., op. cit.*

⁴⁶ R. Ch. Wachowicz, *op. cit.*, s. 225–226.

⁴⁷ CAW, ZS, I.390.1.256, Telegram Konrada Jagmina-Sadowskiego do mjr. Mieczysława Święcickiego, M. Mallet, 22 XI 1932.

⁴⁸ P. Rozwadowski, *op. cit.*, s. 69.

stwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przeprosobienia Wojskowego – prowadzono w trzech działach: wychowania fizycznego, kulturalno-oświatowy, propagandy polskiej⁴⁹.

W kraju dostrzegano sukcesy Polonii brazylijskiej, wspierano ją również kadrowo. W 1933 r. skierowano do Brazylii prof. Jana Gerbryha, aby pomógł w rozwijaniu ruchu sportowego Polonii⁵⁰.

W dniach 26 grudnia 1932–26 stycznia 1933 r. w Mallet odbył się drugi Kurs Przetowowników WF. Jego celem było (...) *ogłębienie współżycia wśród młodzieży oraz wychowanie przetowowników WF dla kolonii*⁵¹. Kurs ukończyło 35 uczestników z 14 oddziałów. Ogółem w ciągu 29 dni przeprowadzono 196 godz. zajęć (część z nich prowadzono w niedziele i święta). Najwięcej czasu – 117 godz. – zajmowało wychowanie fizyczne. Na pozostałe zajęcia przeznaczano: teatralne – 16 godz., śpiew – 29 godz., kształcenie rolne – 9 godz., kształcenie społeczne i ideologiczne – 7 godz., nauka o Polsce współczesnej – 8 godz., plastyka i tańce narodowe – 10 godz. Podział godzin na zajęciach z wychowania fizycznego przedstawiał się następująco: gimnastyka – 30 godz., gry sportowe – 24, lekkoatletyka – 46, boks – 10 i wykłady – 7 godz. W dniach 14 i 15 stycznia odbyła się wycieczka koleją do Oddziału Junaka nr 8 w Iraty⁵².

Rozwijał się także sport strzelecki. Wiosną 1935 r. Feliks Gwiazda, kierownik Instytutu Wychowania Fizycznego w Brazylii, otrzymał pozwolenie miejscowych władz brazylijskich na urządzenie strzelnicy i zorganizowanie sekcji strzeleckiej przy Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Przystąpił także do organizacji takiej sekcji przy „Junaku”⁵³.

Zdaniem Gwiazdy, waga sportu strzeleckiego polegała na tym, iż (...) *ułatwia opanowanie systemu nerwowego, wzmacnia mięśnie ciała i zaostza zmysł wzroku, wyrabia charakter, ucząc szybkiej orientacji i energicznej męskiej decyzji, odciąga od zainteresowań szkodliwych dla zdrowia fizycznego i moralnego. Jak każdy sport wychowuje, wyrabiając silną wolę przez dobrowolne nałożenie na siebie moralnego zobowiązania*⁵⁴. Junacy mieli w tym czasie już strzelnicę, broń oraz instruktorów. Wprowadzono odznakę strzelecką i ustalono zasady jej przyznawania. Odznaka strzelecka dzieliła się na cztery stopnie: Odznaka Strzelca Wyborowego (złota z wieńcem), Odznaka Strzelca I klasy (złota), Odznaka Strzelca II klasy (srebrna) i Odznaka Strzelca III klasy (brązowa)⁵⁵.

Statut stowarzyszenia przewidywał także, iż w porozumieniu z miejscowymi władzami NRJ mogła organizować w poszczególnych oddziałach junackich Drużyny Przeprosobienia Wojskowego „Tiro”⁵⁶.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ CAW, ZS I.390.1.256, Pismo Naczelnej Rady Junackiej do szefa Wydziału Ogólnego PUWFiPW w Warszawie, 20 III 1933.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, Pismo Kierownika Instytutu WF w Brazylii Feliksa Gwiazdy do Komendanta Głównego ZS w Warszawie, 3 IV 1935.

⁵⁴ *Ibidem*, Feliks Gwiazda, Sport strzelecki i jego normalizacja [1935].

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, Statut Towarzystwa Wychowania Fizycznego „Junak” w Brazylii [1932].

Kontakty „Junaka” i Związku Strzeleckiego

W 1932 r. Naczelna Rada Junacka zwróciła się do Komendy Głównej ZS w Warszawie z prośbą o wydanie odpowiednich zarządzeń w celu (...) *nawiązania braterskiego kontaktu między poszczególnymi miejskimi oddziałami Związku Strzeleckiego w Polsce i oddziałami Junaka w Brazylii*⁵⁷. Sugerowano przy tym, że (...) *kontakt ten polegałby na wzięciu młodszych i mniej doświadczonych organizacji Junackich pod swą moralną opiekę*⁵⁸. Wyrazami tego braterstwa byłyby: wymiana korespondencji zawierającej dane z życia organizacyjnego i sportowego oddziałów, ilustrowane możliwie dużą liczbą zdjęć fotograficznych; zaopatrywanie junaków w pisma przeczytane i książki; uzgodnienie daty obchodów wspólnego święta oddziałów, które nawiązały pomiędzy sobą kontakt. W rezultacie miano osiągnąć: (...) *jednolitość ideologii Strzelców i Junaków*⁵⁹; podniesienie poziomu organizacyjnego i sportowego junaków; (...) *szlachetną rywalizację oddziałów Strzelca i Junaka po nawiązaniu ścisłej łączności*⁶⁰; zbliżenie wychodźstwa do ojczyzny⁶¹. W telegramie z 22 listopada 1932 r. wspomniany już por. Jagmin-Sadowski zwrócił się z wnioskiem o uznanie Towarzystwa „Junak” za organizację składową Związku Strzeleckiego. Poinformował przy tym, iż na 1935 r. zaplanował wycieczkę do Polski, gwarantując udział 400 junaków⁶².

Odpowiedź była natychmiastowa. Jeszcze w listopadzie 1932 r. komendant główny ZS, ppłk dypl. Władysław Rusin, informował oddziały strzeleckie w kraju: (...) *na terenie Brazylii istnieje pokrewne nam Stowarzyszenie Junackie zorganizowane w porozumieniu ze mną. Stowarzyszenie to ma za zadanie wychowywać młodzież polską na wychodźstwie w duchu państwowym polskim, bronić ich od wpływów obcych powodujących częstokroć wynaradawianie się oraz dać im możliwość rozwoju fizycznego przez uprawianie sportów i ćwiczeń cielesnych*⁶³. Polecił przy tym komendantom okręgów i podokręgów wybrać wzorowo prowadzone oddziały miejskie związku i polecić im nawiązanie ścisłego braterskiego kontaktu z oddziałami „Junaka”. Kontakt ten – jak wyjaśniał ppłk Rusin – polegać miał w pierwszym rzędzie na: stałym wzajemnym informowaniu się o ważniejszych przejawach życia organizacyjnego i społecznego, zawodach sportowych, uroczystościach, imprezach itp.; wymianie fotografii z życia oddziału oraz zaopatrywaniu oddziałów „Junaka” w przeczytane już pisma i książki; organizowaniu w miarę możliwości zawodów korespondencyjnych (sportowych i świetlicowych, jak rozgrywki szachowe itp.); ustaleniu z braterskim oddziałem „Junaka” wspólnego święta oddziałowego. Nakazał przy tym zwrócić baczną uwagę na dobór oddziałów do takich kontaktów, traktując powierzenie im tej misji jako specjalne wyróżnienie⁶⁴.

⁵⁷ *Ibidem*, Pismo Naczelnej Rady Junackiej w Kurytybie do Komendy Głównej Związku Strzeleckiego w Warszawie, 1932.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, Telegram Konrada Jagmina-Sadowskiego do mjr. Mieczysława Święcickiego, M. Mallet, 22 XI 1932.

⁶³ *Ibidem*, Kontakt z org. Junaka w Brazylii, Pismo komendanta głównego ZS, ppłk. dypl. Władysława Rusina, listopad 1932.

⁶⁴ *Ibidem*.

Okręg XI miał wyznaczyć oddziały strzeleckie do nawiązania kontaktów z oddziałami „Junaka” nr 1, 2, 3; Okręg I – z „Junakiem” nr 5 i 6; Okręg II – z „Junakiem” nr 9 i 10; Podokręg Wołyń – „Junak” nr 11; Okręg III – „Junak” nr 12 i 13; Podokręg Wilno – „Junak” nr 14 i 17; Okręg IV – „Junak” nr 6, 18, 21 i 22; Okręg V – „Junak” nr 23, 24 i 25; Podokręg Śląsk – „Junak” nr 26; Okręg VI – „Junak” nr 27 i 28; Podokręg Tarnopol – „Junak” nr 29 i 30; Podokręg Stanisławów – „Junak” nr 31 i 32; Okręg VII – „Junak” nr 33, 36 i 37; Okręg VIII – „Junak” nr 40, 41, 42; Okręg IX – „Junak” nr 43 i 44; Podokręg Nowogródek – „Junak” nr 45; Okręg X – „Junak” nr 46 i 47; Podokręg Kielce – „Junak” nr 51⁶⁵.

Zgodnie z tym rozkazem, komendy poszczególnych okręgów i podokręgów przystąpiły do wybierania oddziałów, które miałyby nawiązać kontakt z oddziałami „Junaka”. Komenda Okręgu II wyznaczyła do tego zadania 1 kompanię ZS w Lublinie („Junak” nr 9) oraz 2 kompanię ZS w Lublinie („Junak” nr 10)⁶⁶. Komenda Okręgu IV wybrała oddziały: Łódź-Miasto, Oddział ZS Monopol Spirytusowy („Junak” nr 6), Łódź-Miasto, SKS („Junak” nr 6), Łódź-Miasto, Akademicki Oddział ZS („Junak” nr 22), Łódź-Miasto, Żeński ZS nr 5 (Junak nr 18), Łódź-Powiat, Oddział ZS Zgierz („Junak” nr 21), Łódź-Powiat, SKS Zgierz („Junak” nr 21), Radomsko, Oddział Żeński ZS („Junak” nr 18), Częstochowa, Oddział ZS („Junak” nr 22) oraz Łowicz, Oddział ZS („Junak” nr 22)⁶⁷. Komendant Okręgu V, mjr Ludwik Naimski, do nawiązania kontaktu z „Junakiem” wybrał aż 22 oddziały: Wadowice, Andrychów, Maków Podhalański, Zator, Kalwaria, Bochnia, Niepołomice, Brzesko, Miechów, Brzesko Nowe, Dębica, Limanowa, Dobra, Mszana Dolna, Nowy Sącz, Piwniczna, Grybów, Sapersko-Wodny w Krakowie, Kraków-Podgórze, im. Marszałka Piłsudskiego w Krakowie, Dąbrowa k. Tarnowa, Żabno. Jednocześnie pytał, czy może powieńczyć porozumienie z „Junakiem” również akademickim oddziałem ZS (Kraków, Cieszyn, Nowy Targ, Wadowice, Żywiec, Bochnia, Wadowice, Rzeszów, Nowy Sącz, Dębica)⁶⁸. Z ramienia Okręgu Lwów kontakty z „Junakiem” miały utrzymywać oddziały ZS (męskie) w Bóbrce, Tarnopolu i Czortkowie⁶⁹. Z Okręgu VII do nawiązania kontaktów z „Junakiem” wyznaczono: pododdział akademicki ZS w Śremie i Oddział ZS (żeński) w Kaliszu („Junak” 33), II Oddział ZS „Zuchowatych” Poznań i II Oddział ZS (żeński) Poznań („Junak” 36), Oddział ZS w Sierakowie i Oddział ZS (żeński) w Pyzdrach („Junak” 37)⁷⁰. Z Okręgu IX Brześć nad Bugiem do takich kontaktów wybrano oddziały Łuków („Junak” nr 43) oraz Bielsk Podlaski („Junak” nr 44), a z podokręgu ZS Nowogródek – Oddział Nowogródek („Junak” nr 45)⁷¹. Okręg Stołeczny wyznaczył oddziały

⁶⁵ *Ibidem*, Wykaz okręgów i podokręgów współpracujących z oddziałami Junaka.

⁶⁶ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu nr II do komendanta głównego Związku Strzeleckiego w Warszawie, 24 XII 1932.

⁶⁷ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu IV Łódź do komendanta głównego Związku Strzeleckiego w Warszawie, 15 XII 1932.

⁶⁸ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu V Kraków do komendanta głównego ZS, 30 XII 1932.

⁶⁹ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu Lwów do komendy głównej Związku Strzeleckiego w Warszawie, 23 XII 1932.

⁷⁰ *Ibidem*, Wykaz oddziałów Okręgu VII Poznań ZS utrzymujących łączność z oddziałami Junaka, 1 XII 1932.

⁷¹ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu Związku Strzeleckiego nr IX do komendanta głównego Zw. Strzel. w Warszawie, 31 XII 1932.

„Powązki” („Junak” nr 1), „Śródmieście” („Junak” nr 2), „Zdobycz Robotnicza” („Junak” nr 3)⁷². Podokręg Wilno miały reprezentować: Oddział Męski nr 4 im. Żwirki i Wigury w Wilnie („Junak” nr 14) i Oddział Męski nr 2 im. Stanisława Januszko w Wilnie („Junak” nr 17)⁷³. Komenda Okręgu X wyznaczyła oddziały Przemyśl („Junak” nr 46) i Drohobycz („Junak” nr 47)⁷⁴. Do nawiązania kontaktów z „Junakiem” w podokręgu Śląsk wybrano oddziały: Łaziska Górne, Kęty, Oświęcim-Miasto, Królewska Huta, Ruda Śląska, Węgierska Górka, Milówka i Żywiec⁷⁵. Do utrzymywania kontaktu z Oddziałem „Junaka” nr 51 Komenda Podokręgu Kielce wyznaczyła oddziały ZS: Kielce, Wierzbnik, Starachowice, Jędrzejów, Opatów, Ostrowiec, Stopnica, Pińczów i Suchedniów⁷⁶.

W połowie lipca 1933 r. NRJ zwróciła się do Komendy Głównej ZS z prośbą o rewizję kontaktów między oddziałami „Junaka” a oddziałami ZS w Polsce. W piśmie datowanym na 14 lipca 1933 r. prezes rady, Leszek Roguski, informował: (...) *obecny rozwój Junaka i żywiołowy napływ członków do organizacji stwarza to, że nie ma miesiąca, ażeby nie zorganizował się nowy oddział czy okręg*⁷⁷. Z tego powodu NRJ poprosiła o przydzielenie kilku rezerwowych oddziałów ZS, z którymi będą mogły nawiązać kontakt nowo powstałe oddziały „Junaka”. Jednocześnie rada stwierdziła, że dotychczasowy kontakt (...) *nie stoi na wysokości zadania*⁷⁸. Rada zwróciła się do Komendy Głównej, (...) *ażeby wytłumaczyła podległym oddziałom kontaktowym ZS, że pod wielu względami nasze oddziały junackie nie mogą być dorównywane oddziałom ZS, i że oddziały kontaktowe ZS nie powinny się przerażać brakiem wiadomości czy też nie odpowiedniej odpowiedzi, ale dalej z całym oddaniem prowadzić piękną robotę uświadamiania młodzieży junackiej*⁷⁹.

Niestety, szybko okazało się, iż oddziały junackie nie zawsze spełniały oczekiwania strzelców, którzy zaczęli się skarżyć, że ich koledzy z Brazylii nie podtrzymują kontaktu i nie odpowiadają na listy. Przykładowo, w maju 1933 r. Powiatowa Komenda ZS w Bielsku Podlaskim donosiła, iż tutejszy oddział ZS dwukrotnie już wysyłał listy do Oddziału „Junaka” nr 44 i na żaden nie otrzymał odpowiedzi⁸⁰. Takie informacje docierały do Komendy Głównej ZS w pierwszej połowie

⁷² *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu Stołecznego Związku Strzeleckiego w sprawie nawiązania kontaktu ze Stowarzyszeniem „Junak” w Brazylii, 21 II 1933.

⁷³ *Ibidem*, Pismo komendanta Podokręgu Wilno ZS do komendanta głównego Związku Strzeleckiego w Warszawie, 14 I 1933.

⁷⁴ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu nr X Przemyśl do komendanta głównego Związku Strzeleckiego w Warszawie, 5 XII 1932.

⁷⁵ *Ibidem*, Pismo Komendy Podokręgu „Śląsk” ZS do komendanta głównego ZS w Warszawie, 31 XII 1932.

⁷⁶ *Ibidem*, Pismo Komendy Podokręgu Kielce do Komendy Głównej ZS w Warszawie, 27 XII 1932.

⁷⁷ *Ibidem*, Pismo Naczelnej Rady Junackiej do Komendy Głównej Związku Strzeleckiego w Warszawie, 14 VII 1933.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, Pismo Powiatowej Komendy ZS w Bielsku Podlaskim do Komendy Okręgu Zw. Strzeleckiego w Brześciu n. B., 5 V 1933.

1934 r. także z okręgów: I Warszawa⁸¹, II Lublin⁸², III Grodno⁸³, VIII Pomorze⁸⁴, oraz podokręgów Wołyń⁸⁵ i Kielce⁸⁶.

Nie było to jednak zasadą i niektóre próby podjęcia współpracy zostały uwieńczone sukcesem. Oddział ZS Kowel (Podokręg Wołyń) nawiązał kontakt z Oddziałem „Junaka” nr 11. Oddział wysłał do Brazylii m.in. życzenia bożonarodzeniowe oraz pozdrowienia z okazji rocznicy wybuchu powstania styczniowego⁸⁷.

Z zachowanych materiałów wynika, iż Komenda Główna ZS utrzymywała na terenie Brazylii kontakty nie tylko z „Junakiem”. Od 1932 r. w Porto Alegre w stanie Rio Grande do Sul istniał Związek byłych Wojskowych i Powstańców RP, do którego należeli oficerowie i żołnierze rezerwy. Związek liczył ponad 60 członków. Posiadał odznakę i sztandar. W 1934 r. zwrócił się do ZS o przysłanie książek o tematyce wojskowej i innej. Prezesem związku był Stefan Sobczak⁸⁸.

Niestety, źle układały się relacje „Junaka” z harcerstwem. W 1935 r. kpt. Feliks Gwiazda – następca Jagmina-Sadowskiego – ostrzegał przed akcją tworzenia harcerstwa, podjętą przez przysłanego przez MSZ Wacława Kuleszę, co – jego zdaniem – mogło dodatkowo pogłębić podziały wśród Polonii⁸⁹. W kwietniu 1935 r. NRJ (skład: kpt. F. Gwiazda, Władysław Wójcik, Władysław Grzybowski, Michał Sekuła i Mieczysław Jasiocha) podjęła decyzję o usunięciu harcmistrza Wacława Kuleszy z NRJ i zwróciła się do MSZ o odwołanie go z tego terenu. Krok ten argumentowano tym, iż Kulesza tworzył w obrębie „Junaka” odrębne ideowo i programowo komórki harcerzy, co – zdaniem rady – (...) *grozi rozbięciem „Junaka” na dwa wrogie sobie obozy harcerzy i junaków, oraz wprowadza partyjniactwo do organizacji, która za swe zadanie ma zbratanie w swym łonie skłóconego wychodźstwa polskiego*⁹⁰. Przy okazji zwrócono uwagę, iż do przyjazdu Kuleszy drużyny harcerskie tu nie działały, choć w różnych okresach próbowano je tworzyć⁹¹.

⁸¹ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu I ZS Warszawa do komendanta głównego ZS, 20 IV 1934.

⁸² *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu II ZS Lublin do komendanta głównego ZS w Warszawie, 9 IV 1934.

⁸³ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu III Grodno do komendanta głównego ZS w Warszawie, 17 II 1934.

⁸⁴ *Ibidem*, Pismo Komendy Okręgu Pomorze do komendanta głównego Związku Strzeleckiego w Warszawie, 24 II 1934.

⁸⁵ *Ibidem*, Pismo Komendy Podokręgu Wołyń do komendanta głównego ZS w Warszawie, 28 II 1934.

⁸⁶ *Ibidem*, Pismo Komendy Podokręgu Kielce ZS do Komendy Głównej ZS w Warszawie, 10 IV 1934.

⁸⁷ *Ibidem*, Pismo Komendy Podokręgu Wołyń do komendanta głównego ZS w Warszawie, 28 II 1934.

⁸⁸ *Ibidem*, Pismo Związku byłych Wojskowych i Powstańców RP w Porto Alegre do Zarządu Związku Strzeleckiego w Warszawie, 31 X 1934.

⁸⁹ *Ibidem*, Pismo kierownika Instruktoratu WF w Brazylii Feliksa Gwiazdy do komendanta głównego ZS w Warszawie, 3 IV 1935.

⁹⁰ *Ibidem*, Pismo NRJ do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, Kurytyba 24 IV 1935.

⁹¹ *Ibidem*.

Nacjonalizacja organizacji

Sytuacja polskich organizacji pogorszyła się w drugiej połowie lat trzydziestych wskutek ustawodawstwa prezydenta Getulio Vargasa wymierzonego w emigrantów. Rozwiązano Klub Polski i Towarzystwo im. Józefa Piłsudskiego w Kurytybie oraz Towarzystwo im. Mikołaja Kopernika w Marechal Mallet. Taki sam los spotkał „Junaka”. W 1938 r. władze krajowe przeprowadziły kampanię nacjonalizacyjną we wszystkich towarzystwach cudzoziemskich, w których zebrania i protokoły prowadzono w obcym języku. Ostatni protokół „Junaka” pochodzi z marca 1938 r. Komisja Nacjonalizacyjna, powołana przez władze brazylijskie, zmieniający nazwę Towarzystwa Wychowania Fizycznego „Junak” na Sociedade de Educação Física Juventus, mianowała nowy zarząd, który w obecności gen. Meira de Vasconcelos, prezesa tejże komisji, przejął 13 maja 1938 r. władzę. W nowym zarządzie znaleźli się: prezes – prof. Niceforo Modesto Falarz, wiceprezes – Ladislau Grzybowski, II wiceprezes – Estanislau Niewęglowski, sekretarz generalny – Osvaldo Obrosłak, I sekretarz – José Plombon, II sekretarz – Paulo Groszewicz, I skarbnik – Dionisio Falarz, II skarbnik – José Domański, rzecznik – Edvino D. Tempki. Do Komisji Rewizyjnej weszli: Martim Jaruga, Felício Pocztaek i José Krukowski. Wskutek represji wielu instruktorów strzeleckich trafiło do więzienia⁹². W 1959 r. Sociedade de Educação Física Juventus połączyło się ze Związkiem Polskim i powstało Towarzystwo „União Juventus”⁹³.

Wychodźstwo polskie w Ameryce Południowej nie pozostało bierne w okresie II wojny światowej. Na wezwanie naczelnego wodza, gen. Władysława Sikorskiego, pierwszy transport ochotników do Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii zameldował się w Londynie 17 sierpnia 1941 r. Dowodził nim ochotnik z Argentyny ppor. Edward Ołdakowski, który poległ w 1944 r. Wkrótce przybyły kolejne grupy z Argentyny, Brazylii, Urugwaju, Chile, Boliwii, Paragwaju, Wenezueli, Ekwadoru. W ciągu 3 lat Polskie Siły Zbrojne zasililo z tego regionu 2 tys. żołnierzy, w tym 1200 z Argentyny i 580 z Brazylii⁹⁴.

Przemysław Wywiat

⁹² R. Ch. Wachowicz, *op. cit.*, s. 227.

⁹³ *Ibidem*; M. Krasicki, *Sytuacja Polonii brazylijskiej w dobie ustaw nacjonalistycznych prezydenta Getulio Vargasa*, w: *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*, Wrocław 1983, s. 429.

⁹⁴ W. Breowicz, *Ochotnicy polscy z Ameryki Łacińskiej*, w: *Emigracja polska w Brazylii...*, s. 425.